

Når grenser forsvinner – Europa i det små

Pål Veiden

Institutt for offentlig administrasjon og velferdsfag,
Høgskolen i Oslo og Akershus

Grensen mellom Den tsjekkiske republikk og Østerrike har en lang og dramatisk historie. Etter revolusjonen i Tsjekkoslovakia 1989 og den påfølgende grenseåpningen, har tidligere tiders nasjonale konflikter kommet til overflaten. Til grunn for artikkelen ligger historisk-komparativ metode: sammenligning av trekk ved tsjekkisk og tysk-østerriksk nasjonalisme. Dette blir særlig gjort ved å studere *ett* enkelt case: landsbyen Gnadlersdorf/Hnanice, beliggende i Südmähren. Dette var tidligere en tysk-språklig landsby. Gjennom et nærmere blikk på denne landsbyen, gjenfinner vi mange av de politiske omveltninger som fantes på makronivå fra 1918 og fremover. Betydningen av de nasjonale identiteter på begge sider av grensen er likevel blitt tonet ned: ”den andre nasjonen” på den andre siden av grensen er blitt en selvfølgelig nabo. Den dagsaktuelle situasjonen ved grensen er preget av ny normalitet: europeisering, der grensen i dag primært markerer en språkgrense.

Nøkkelord: grenser, Østerrike, Tsjekkiske republikk, identitet, nasjon

Innledning

Nærhet er området for intimitet og moral; distanse er området for fremmedhet og loven

Zygmunt Bauman

Grenseåpningen mellom det vestlige Europa og landene bak ”jernteppet” ble møtt med begeistring og optimisme. Ikke minst gjaldt dette i de deler av kon-

minentet som hadde tilhørt det gamle østerrikske keiserdømme, som i sin siste tid ble kalt Østerrike-Ungarn. I det følgende skal vi se nærmere på et slikt område som fra høsten 1989 igjen ble mer sammenknyttet etter årtier med adskillelse: Grenseområdet mellom republikken Østerrike og daværende Tsjekkoslovakia, fra 1993 Den tsjekkiske republikk.¹ Et spesielt fokus rettes mot grensen mellom det sydlige Böhmen og Mähren og delstaten Niederösterreich. Gjennom et nærmere blikk på disse områdene kan man undersøke den interessante men uklare betydning av begrepet *europisering*, og da ikke med blikk på EUs institusjoner, men snarere sivilsamfunnets hverdagslige realiteter. Fokus rettes i den forbindelse i første rekke mot fenomenet *grense*: Problemstillingen i det følgende er hva som skjer med grensen mellom stater som historisk har endret seg. Mer spesifikt: Hvordan endres grensens betydning? Dette er en del av det som er blitt karakterisert som *grensesosiologi*, der vekten ligger på den politiske strukturering av rommet (Eigmüller & Vobruba 2006). I det aktuelle området har grensene mellom stater så vel som nasjoner vært endret en rekke ganger. Et faglig utgangspunkt for å gripe dette ligger i en historisk-sosiologisk tilnærming.

Metode

I det følgende ligger en historisk forståelse av sosiologien til grunn: Historisk analyse er en unnnværlig del av den sosiologiske forklaring av samfunnsmessige fenomen. Forholdet mellom disse fagene har ført til lange diskusjoner både om "naturen" av de respektive fag, versus forholdet mellom fagene (for sentrale referanser om dette se Mills 1978, Kuhn 1970, Goldthorpe 1991, for en drøftelse av historisk sosiologi, se Veiden 2003:33–36). I det følgende skal vi gjøre det enklere ved å betrakte historien og historiefagets resultater som nødvendig empiri for slutninger av mer sosiologisk karakter. Metoden blir derfor en måte å hente *mikro-empiri*: kunnskap fra det lokale samfunn, småsamfunn som illustrer hendelser og begivenheter gjenfortalt på et strukturelt nivå.

Metoden er komparativ: Et sosialt forhold fremstår som seg selv bare sammenlignet med et annet. Det er lett å slutte seg til Durkheims kjente utsagn om at komparasjon er den eneste mulige metode i sosiologien. Sosiale fakta viser til andre sosiale fakta. Riktignok kan det innvendes at logikken i det enkelte case kan forsvinne gjennom komparasjon, men dette argumentet kan like godt bety det motsatte: at det enkelte case blir klarere og mer forståelig

gjennom komparasjon med andre case. I tilfellet her betyr dette at historiske forhold på tsjekkisk side av grensen i dag bare kan forstås gjennom en analyse av forhold på østerriksk side, og omvendt. Empirien bygger på intervjuer og kartlegging av lokale forhold, dessuten drøftelse av sentrale historiske hendelser som underbygger de teoretiske antagelsene.

Teori: Nasjoners kamp for identitet

I nasjonsbegrepet ligger en oppfatning om et kollektivs forståelse av hvem de er: En nasjon er en avgrensing mot andre nasjoner, den har kjennetegn som ikke deles av alle andre, men snarere utgjør nasjonen selv. Språk har ofte vært sentralt i en slik bestemmelse. Det har også nasjonale myter, felles historie og etnisitet. I perioder med aggressiv nasjonalisme blir forskjellene viktige, i fredeligere perioder blir forskjellene mindre betydningsfulle. Både den tsjekkiske og den østerrikske nasjon har vært gjennom perioder av vidt forskjellighet hva gjelder egne og andres oppfatninger om ”hvem de er”. Dagens Tsjekkiske republikk og dens selvforståelse bygger på flere sentrale hendelser. Det viktigste er det berømte slaget ved det hvite berg i 1620, der tsjekkisk adel ble knus av habsburgerne. Det innledet en nedgangsperiode for den tsjekkiske nasjonen, selv om heller ikke dette er en entydig oppfatning av historien. På 1700-tallet kommer det som ofte omtales som ”den nasjonale gjenoppvåkning”, med sentrale filologer og historikere som skriver Böhmens historie, og dyrker det tsjekkiske språket.

Forsøket på å skape en tsjekkosllovakisk nasjon og identitet, var ikke vellykket (se Bakke 1999 for en undersøkelse, også med blick på slovakisk side, hvilket er underkommunisert i denne artikkelen). Identitet er blitt et mye brukt ord. Her skal det brukes i tråd med de nøkterne sosial-konstruktivist Berger og Luckmann. De drøfter sosiale prosesser som påvirker dannelsen og vedlikeholdelsen av identitet, og hvordan dette ”determineres af den sociale struktur” (Berger & Luckmann 1979: 200). Uten å gå videre inn på dette – og deres kritikk av begrepet ”kollektive identiteter” – fastslår vi bare at mennesket blir seg selv gjennom den sosiale dialektikk beskrevet av ovennevnte forfattere. For vårt emne er det viktig å fastslå at nasjonalismen er konstruert, men det gjør den ikke mindre virksom. Noe kan ikke konstrueres ut av ingenting. Nasjonalismen har alltid hatt et grunnlag, ikke bare en intellektuell konstruksjon (Østerud 1994.) Viktigere her enn gjentagelser av

det mangfold av teorier som finnes om nasjon og nasjonalitet, er å understreke det skapende og potensielt truende i en nasjonaloppfatning som under gitte betingelser kan være aggressiv: I identitetsjakten ligger ofte utdefineringen av de *andre*. Den økende tsjekkiske sjåvinismen mot slutten av 1800-tallet rammet for eksempel både tyskere og jøder i Praha, der hatet mot byens tyske innbyggere – som for en stor del også var jøder – slapp løs. Hvilken avis man leste og hvor man la søndagsturen, fortalte tydelig om de nasjonale sympatier. Identiteten fikk en truende politisk side.

Etableringen av Tsjekkoslovakia i 1918 var sluttpunktet i en nasjonal oppvåkning, ifølge nasjonalteoretikerne selv. Men flere har påpekt et innebygget paradoks i denne staten: Det var flere etniske tyskere i staten i 1918 enn det var slovakere. Det var heller intet ”naturlig” område som skulle tilsi at statsdannelsen kom akkurat der den kom. Snarere var det lange forhandlinger om hvilke områder som skulle hvor. Senere ble da også områder avgitt til Ukraina, det vil si Sovjetunionen. Grenser mot både Ungarn og Østerrike var meget usikre og delvis tilfeldige. Den amerikanske presidenten Woodrow Wilson og hans berømte 14 punkter om nasjonalt selvstyre, har fått mye av æren for de nye statsdannelsene i 1918. Men det var et tveegget sverd, og som Seymour rapporterte, responderte Wilson med forbauselse da han ble kjent med at det var tre millioner tyskere i det nye Tsjekkoslovakia. Han utbrøt ”Why, Masaryk never told me that” (Østerud 1984: 105).

Et konkret sted kan illustrere dette godt: Gmünd-Ceske Velenice, beliggende i dag på hver sin side av grensen mellom Südmähren og Niederösterreich. Før 1918 var disse byene samlet og het Gmünd. Etter de nye grensetreknninger og opprettelsen av Tsjekkoslovakia og Østerrike, ble grensene her trukket strategisk fra krigens seierherrer: Den store jernbanen som var et sentralt verksted for hele monarkiet, ble trukket inn i den nye tsjekkosllovakiske staten. Gmünd ble en delt by, og er det ennå. Det ble laget en ny stasjon på østerriksk side.

Etter 1948 var byene så skilt av ”jernteppet”. Sett fra vesten ble Gmünd slutten av ”vår verden”, bak grensen lå en annen verden, en verden som hadde vært tysk, i betydningen tysk-østerriksk, men som ble tsjekkifisert. Etter murens fall i 1989, kom grenseåpningen, og togene gikk igjen direkte over grensen, i perioder sågar direktetoget mellom Wien og Praha. Denne grensen fikk mer karakter av en handelsgrense: Østerrikerne dro over og handlet billig, tsjekkerne kunne finne arbeid på østerriksk side, og endog pendle til Wien. Det ble etablert en næringspark, som ikke ble noen stor suksess. Den teoretiske

moralen av det empiriske eksempelet er likevel: Grenseområdet er blitt *normalisert*.

Både nasjon og identitet er omdiskuterte begrep, og begge er utgangspunkt for en ”samfunnsvitenskapelig industri” hva gjelder omgang av litteratur, forskning og utredning. Her skal vi være mer beskjedne og bare for denne bruk fastslå følgende: Nasjon er et kollektiv med ønske om politisk selvstyre (Østerud 1994). De moderne nasjoner er vokst frem etter den industrielle revolusjon, og er som sådan – med nasjonalismeteorikeren Ernest Gellner – et moderne fenomen. Vi kan for egen del legge til at nasjoner også er *integrasjonsmekanismer*, det gir enkeltmennesket en plass i et kollektiv som det ikke nødvendigvis reflekterer over. Nasjonen er som sådan ofte en ureflektert integrasjonsmekanisme, som også bidrar til å gi individet sin kollektive *identitet*: Denne identiteten er selvfølgelig en av flere identiteter for det enkelte menneske, der forhold som klasse og kjønn spiller inn, men den nasjonale identitets historiske utvikling og endring legger viktige rammer for enkeltmennesket. Her er det viktig å fastslå at dette ikke behøver å være integrasjon i positiv eller negativ forstand. Denne nasjonale identitetsforankringen kan innebære både utstøtelse av andre mennesker, aggresjon, selvforherligelse, så vel som trygghet for den enkelte og noe vi kan kalle en durkheimsk ro i en samfunnsmessig totalitet: Mennesket ser sin selvfølgeligelige plass som nettopp det – en selvfølgeligelighet.

Disse selvfølgeligeligheter utfordres i møte med ”de andre”, og det er det som er det teoretiske utgangspunktet her. De kollektive identiteter kan mobiliseres, men de kan også tones ned, viskes ut eller i alle fall miste betydning. Uansett må de studeres konkret, ikke som abstraksjoner, men som noe som kan gjenfinnes historisk i det sivile samfunn. I det følgende skal vi se nærmere på et slikt illustrerende tilfelle, som både viser til identitet, nasjon og grense.

Østerriksk og tsjekkisk identitet

I Østerrike var det med den østerrikske nasjon ingen nasjonal oppvåkning i 1918, men snarere en katastrofe og en forkastning av ”det østerrikske”. Østerrikerne var nasjonsløse og ville bli en del av Tyskland. I et kjent utsagn skrev forfatteren Andrian-Werburg at det nok fantes mange nasjoner innenfor riket, men ikke østerrikere. ”Det finnes italienere, tyskere, slaverer, ungarere, som til sammen konstituerer den østerrikske keiserstaten. Østerrike og østerrikere, en

østerriksk nasjon finnes ikke og har ikke funnes” (Veiden 2003:65). Geopolitisk kan det hevdes at republikken Østerrike ble opprettet for tysk annektering av de tysk-språklige delene av det tidligere keiserriket (Østerud 1984:99).

Holdningsundersøkelser bekrefter at den nasjonale identitet har vokst frem i takt med den økonomiske og sosiale suksessen etter 2. verdenskrig. I 1956 sa hele 47 prosent av befolkningen at ”østerrikerne er ingen nasjon”. Tallet gikk sterk nedover utover 1960-tallet, og i 1987 var det 5 prosent (Ullram 1990:221). Det østerrikske ”Wirtschaftswunder” kom i skyggen av Tyskland, men Østerrike var like vellykket som den tyske storebroren. Og det bidro nettopp til å sementere de nye grensene fra 1945: Ingen eller svært få snakket lenger om union med Tyskland, like lite som man så for seg en grenseåpning mot øst-statene. Østerrike var blitt en suksess på egenhånd, som politisk nøytral stat. Selvbildet og den geografiske beliggenheten bidro til oppfatningen av landet som en slags brobygger mellom øst og vest. I den østerrikske nasjon og identitet ligger en sosial og økonomisk suksess: Hverken Habsburg-nostalgi eller pan-germanske tanker kan begrunne en østerriksk identitet i dag. Det som primært begrunner identiteten, er dens vellykkethet: Etter 2. Verdenskrig har Østerrike opplevd stor økonomisk og sosial suksess, og endog blitt karakterisert som ”det bedre Tyskland”: lavere arbeidsledighet, større grad av sosiale ytelser.

Tsjekkerne på side hadde vist til sine egne historikere i sitt nasjonale program. Gjennom Thomas G. Masaryk (1850–1937) fikk den tsjekkiske nasjon ikke bare identitet, men ifølge samme Masaryk også en høyere historisk oppgave: å vise vei frem mot demokrati. De små nasjoner hadde denne oppgaven, og det nasjonale selvstyret var også det demokratiske. Denne tankegangen må sees på bakgrunn av kampen mot Habsburgerriket, og dets tidvis undertrykking av nasjoner. Masaryk hadde et teleologisk historiesyn, nemlig at historien har en retning og en hensikt. Dette kan det empirisk argumenteres for så lenge fienden er tydelig: Habsburgerriket, tyske okkuperanter, kommunistiske undertrykkere. Masaryks nasjonalisme hadde, som Gellner har påpekt (1998: 110) et internasjonalt premiss: kampen for frihet og demokrati. Det var ikke en introvert og egenrådlig nasjonalisme (dette er omdiskutert i tsjekkisk historiefortolkning, for en norskspråklig drøftelse av dette, se Korbøl 1998).

Uansett intensjoner bak teorier og forståelser av nasjon og identitet: En saklig vurdering kan som nevnt bare gjøres i forhold til konkrete samfunns-

forhold. Vi skal i det følgende derfor se på et lokalt case som illustrer begrep som nasjon og identitet.

Tilfellet Gnadlersdorf

Gnadlersdorf var en landsby beliggende noen kilometer fra distriktshovedstaden Znaim. På tsjekkisk heter byen i dag Hnanice, mens det som fremdeles er distriktshovedstaden i denne sydmähriske regionen heter Znojmo, og er i dag en klassisk innkjøpsby for østerrikerne, da byen ligger nær grensen. Under monarkiet var Gnadlersdorf tysk-dominert, likeså i mellomkrigstiden. I dag har den lille byen ca. 300 innbyggere, historisk har det vært flere. Byens utvikling illustrerer de mange dramatiske hendelser som har funnet sted i grenseområdene. Ut fra Gnadlersdorfs lokale historie kan vi lese storsamfunnets historie; språkkamper, kamper om jobber i offentlig forvaltning, skoler, etnisk rensing og hvilken nasjonalitet det har vært mest lønnsomt å slutte seg til. Det var ikke tidligere og er ikke i dag særlige forskjeller mellom tsjekkere og tyskere hva gjelder etnisk basert utseende. De synlige forskjellene er altså ikke nok til å hevde at ”du er en av oss”, eller ikke. I en avgrensingskamp mellom nasjoner, må man lete etter andre kjennetegn. Det letteste og tydeligste er *språket*: Tsjekkisk og tysk skiller seg klart fra hverandre, de tilhører forskjellige språkfamilier og har lite til felles. Selv om et og annet tsjekkisk ord har gått inn i moderne østerriksk-tysk, er dette mer som dialekt å regne, ikke en språklig tilnærming. Det viser nok til et mangeårig naboskap, slik denne tysken også har tatt opp i seg ord fra ungarsk, hebraisk og italiensk, altså tradisjonelle nasjonaliteter i monarkiet. Likevel er det en klar språkbarriere mellom tsjekkisk og tysk. Det er tilfellet i dag og det var tilfellet den gang i mellomkrigstiden, noe som vi skal se nærmere på.

Fordelingen over etnisitet Gnadlersdorf

År	1900	1910	1921	1930	1939	1950
Tysk	582	583	504	452	495	0
Tsjekkisk	13	3	58	83	3	353

(kilde: upublisert manus, Haas og medarbeidere, Horn 1998)

Etnisitet er her definert som bruk av morsmål, det vil si om man snakket tysk eller tsjekkisk. En metodisk-substansiell kommentar er nødvendig: De

dramatiske endringer i de tre siste folketellingene, er litt mindre dramatiske hva gjelder 1950. Forklaringen er at det utvilsomt lønte seg å være tsjekker i 1950, etter den massive fordrivelsen av sudettyskerne. Det er mindre klart empirisk om det tilsvarende gjaldt for 1939 og at det da lønte seg å registrere seg som tysk.

De refererte tallene skjuler en relevant historie om forsøket på å etablere en tsjekkisk nasjon i Gnadlersdorf, som vi her skal se nærmere på. Detaljerte opplysninger i det følgende bygger på Haas og medarbeidere (1998).

Den viktigste talsmannen for denne nasjonalismen, var *læreren*. Denne yrkesgruppen var en viktig – kanskje den viktigste – hva gjaldt å spre nasjonal ideologi. 1926 ble det opprettet en tsjekkisk minoritetsskole i byen. Det var 6 barn fra tre familier. Selv læreren bemerket at alle barna kunne tysk, og de var vesentlig svakere i tsjekkisk. Læreren klaget over det dårlige nasjonale opplysningsarbeidet i byen – han var selv med i den tsjekkiske nasjonale bevegelsen Sokol – og startet snart et lokallag av Narodni Jednota. Denne kan oversettes med nasjonal enhet og var en forening som hadde til hensikt å støtte tsekkene i grenseområdene i Tsjekkoslovakia, altså områder der de ofte utgjorde en minoritet. Dette kunne være støtte til næringsdrift, skoleetablering, pedagogiske skrifter, biblioteket og markering av nasjonale begivenheter. Hensikten var å bli mindre avhengig av tyske industriiere, dessuten styrke den tsjekkiske nasjonale bevissthet og politiske organisering. I skoleårboken fra 1927/1928 heter det at ”nå vet tyskerne at det finnes tsjekker i kommunen, og at det neste valget vil bety et lite tilbakeskritt for dem”.

Kontroversielt den gang var de tyske landsbyenes tendens til *ikke* å feire republikkens etableringsdag 28. oktober. Datoen viser til etableringen av Tsjekkoslovakia i 1918. Tsekkene på sin side, så seg som statsbærende nasjon og markerte dagen behørig. Viktigere for forholdene i Gnadlersdorf var likevel at en papirfabrikk fikk tsjekkisk eierskap, slik at det kunne ansettes tsjekkiske arbeidere. Barna deres kunne sendes til den tsjekkiske skolen. Det tsjekkiske kulturelle arbeidet var også innrettet mot å styrke minoritetsnasjonen i landsbyen. På skolen feiret man for eksempel reformator og martyr Jan Hus, som fremdeles er å regne som nasjonalhelt i Den tsjekkiske republikk. Også tsjekkisk folkedans og folklore som bevisst ikke-tysk ble fremhevet. Det var ingen tvil om at skolen var kjernen i den nasjonale kampen. Samtidig hadde også skolevalg og språk visse pragmatiske innslag. Flere fattige tyske familier valgte den tsjekkiske skolen fordi den var billigere, blant annet med gratis læremidler. Enkelte valgte også tsjekkisk skole for at

barna skulle lære tsjekkisk. Dette var nyttig i en stat som tross alt hadde dette som sitt statsbærende språk.

Det kulturelle gjennombruddet for denne lokale nasjonale striden kom ifølge læreren selv – med feiringen av president Masaryks fødselsdag i 1935. Hans betydning for den tsjekkiske nasjonale identitet skal ikke drøftes her, det er et tungt forskningstema, ikke minst med tanke på forholdet mellom tsjekkere og østerrikere/tyskere (se Hoffmann 1995 for analyse av dette). Viktig i denne sammenheng er likevel det faktum at Masaryk var og fremdeles er å betrakte som et samlende nasjonalt symbol. Hans insistering på de små nasjoners rolle som demokratier, og hans sterke motstand mot Habsburgerregimet, gjorde at han ikke alltid var populær blant tyskerne i Tsjekkoslovakia. Feiringen i Gnadlersdorf, som på tsjekkisk nå bevisst ble kalt Hnanice, var en stor suksess. En professor fra Znaim/Znojmo holdt foredrag om Masaryk, barna sang, og ektepar som var tysk-tsjekkisk, var også til stede. ”Man har følelsen av at den nasjonale følelsen hos alle igjen har våknet”, som den optimistiske læreren uttrykte det. For øvrig gir det hele et tolerant inntrykk. Den tyske borgermesteren i byen deltok i festgudstjenesten, sammen med en representant for det tyske frivillige brannvesen.

En mulig fortolkning av begivenhetene er at den tyske fremdeles massive majoritet ikke så noen trussel mot deres interesser. Men denne tilsynelatende idyll skulle ikke vare. Begivenheter utenfra virket direkte inn på livet i landsbyen og gjorde de nasjonale motsetninger igjen skarpere. Få måneder etter den forsonende feiring av presidentens fødselsdag – 7. mars – kunne igjen læreren berette, denne gang adskillig mindre begeistret: ”De stor-tyske tanker fra Henleins parti har også fått gjennomslag i Hnanice. Hele befolkningen ser med stor sympati på løftene om at området rundt Znaim blir en del av Østerrike, som igjen skal bli en del av Tyskland.” Og den samme lærer legger til at det ikke minst er barna av tsjekkere som med stor iver arbeider for Henleins ideer. Hva hadde skjedd? Konrad Henlein var lederen av det Sudettyske parti (SdP). Dette partiet lyktes på ganske kort tid å bli det dominerende tyske partiet i Tsjekkoslovakia, og satte særlig det tradisjonelle tyske sosialdemokratiske arbeiderpartiet på sidelinjen. SdP var et tysk-nasjonalistisk parti, som krevde selvstyre for den tyske minoriteten i Tsjekkoslovakia. De krevde også en større andel av tyskere i offentlige stillinger i ”sin del” av landet. Kravene var ikke helt urimelige – sudettyskerne hadde blitt lovet en større grad av selvstyre enn de fikk – men partiet utviklet seg ganske snart til et pro-nazistisk parti, hvis mål var å undergrave den tsjekkoslovakiske republikken.

Og 1935 ble et vendepunkt. Det året fikk SdP et massivt flertall av stemmene i Gnadlersdorf, og den nasjonale forsoningen svant hen. Tyske idrettsforeninger støtte sammen med tsjekkiske nasjonale foreninger, som nevnte Sokol. Tidsvitner fra den gang forteller om hvordan disse konfliktene var hardere i distriktshovedstaden Znaim enn i Gnadlersdorf. Etter hvert ble det også vanlig fra tysk side å demonstrativt kjøre ut store mengder søppel akkurat på den tsjekkosllovakiske nasjonaldagen. Ryktene gikk også i landsbyen om at den tsjekkosllovakiske staten ikke lenger utdannet tyske lærere. Slike rykter bidro særlig blant de yngre til å mistro hele statsprosjektet, og den eneste løsningen så ut til å ligge i en tilslutning til Tyskland. Her var det generasjonsforskjeller: Eldre og mer katolsk-pregede tyskere i området så med skepsis på det tyske riket. Noen yngre menn sluttet seg til det forbudte nazi-partiet i Østerrike, og smuglet propaganda over grensen og inn i de tyske områdene i Tsjekkoslovakia. Samtidig satte den tsjekkosllovakiske staten inn tiltak, som å bygge bunkere langs grensen. Disse var tydelige for den tyske landbefolkningen i grenseområdene, og markerte klart at staten nettopp ville forsvare seg mot ”deres egne tyskere” over der i det tyske riket. Samtidig med dette ble grensek kontrollene sterkere, både mot Østerrike og det for Gnadlersdorf nært beliggende Østerrike. Tyske bønder måtte ha med identifikasjonspapirer når de reiste ut på jordene i grenseområdet, de ble stadig kontrollert av tsjekkiske soldater. Kort sagt: Den siste halvdel av 1930-årene innebar en voldsom destabilisering i disse områdene. Men det stigende konfliktklima på makronivå var ikke uten videre det samme på mikronivå, i vår landsby Gnadlersdorf. Det fortelles for eksempel om sorg blant alle innbyggerne da president Masaryk døde i 1937. Fremdeles hadde tsjekkiske og tyske venner kontakt.

Tilfellet Gnadlersdorf, del 2: krisen 1938

Høsten 1938 blir som følge av München-forliket de tyske sudetområdene innlemmet i Nazi-tyskland. Lokalt betydde dette blant annet at de fleste tyske unge menn i Gnadlersdorf flyktet over grensen til Østerrike for å slippe å bli innkalt til den tsjekkosllovakiske hæren. Det gjaldt å gjemme seg unna til tyskerne fra ”det 3. rike” kom og ”befridde” landsbyen. Over grensen i Østerrike ble de godt mottatt. Landet var jo blitt invadert av Tyskland allerede i mars 1938. Flere unge fra Gnadlersdorf sluttet seg til et ”Freikorps” og ble sendt tilbake til grensen. Hensikten var å skape uro og drive nazistisk propaganda i det som fremdeles var tsjekkosllovakisk område.

Noen familier flyktet til slektninger i Niederösterreich. Først etter at den tyske Wehrmacht hadde tatt områdene, vendte de tilbake. Landsbyen ble nå rammet av militære konfrontasjoner: 22. september angrep et frikorps støttet av østerrikske nasjonalsosialister tollhuset i Gnadlersdorf. Etter tre timers kamp ble bygningen inntatt. En tsjekkisk løytnant ble drept. Tsjekkske tjenestemenn forlot landsbyen umiddelbart før den tyske innmarsjen. Prosessen med etnisk rensing var i gang. Ifølge et tidsvitne uttrykte mange at selv om tidligere gode naboer ble det sagt at ”han trenger vi ikke lenger i landsbyen, han hiver vi ut”. Mest rystende – og fremdeles et vondt punkt for eldre intervjuobjekter tilbake på 1990-tallet – var utkastelsen av den populære tsjekkiske presten. ”Den mannen som hadde brydd seg om alle, som hadde døpt dem, akkurat ham visste de ryggen,” som et tidsvitne forteller mange år etter. En annen vanlig tsjekkisk borger fikk besøk ved middagsbordet og fortalt at han hadde to timer på seg til å forsvinne. Han kunne ta med seg det han kunne bære, intet mer. Som vi så av foregående tabell, var det 3 personer som registrerte seg som tsjekkere i 1939 i Gnadlersdorf. Det var en hjelpearbeider og to tjenestefolk hos tyske bønder. Etter fordrivelsen skulle alle spor etter den tsjekkiske nasjon slettes. Gnadlersdorf lå nå innenfor grensene av det tyske riket, og var også gjenforent med ”det gamle Østerrike”, vel å merke innenfor rammene av et nazifisert Tyskland. Den tsjekkiske skolen i landsbyen ble raskt omgjort til en tysk skole, og ”frihetstrærne” som tsjekkerne hadde plantet foran skolen, ble hugget ned. Den etniske rensingen var rask og effektiv. I rapporten til Haas og medarbeidere (1998) forteller blant andre en kvinne, født i 1931, at hun ikke aner hvorfor noen kalte skolen hun gikk på for den tsjekkiske skolen. ”Det var jo bare tyske barn der, og tsjekkerne hadde da heller ikke bygget denne skolen”. Etter en ”folkeavstemning” i oktober 1938 satte man opp en marmortavle på skolen der det het at 99,9 prosent av kommunen Gnadlersdorf hadde bekjent seg til Føreren og det tyske folk. Partiet SdP ble en del av det statsbærende nazipartiet (Brandes 2008).

Skildringen fra journalisten og forfatteren Milena Jesenska i 1938 på hennes reise rundt i Sudetenland er en rapport om hvordan alle tyskere presses inn i SdP, under påtrykk av spørsmålet ”er du en tysker eller bare en tysk-språklig?” (Jesenska 1938/1999:180) Det er den aggressive identitetspolitikken, den essensielle politikken for enhetlig identitet: Tyskheten er *enhetlig*. Det holder ikke å benytte det tyske språk, å kalle seg for eksempel ”Böhme”, altså en person fra Böhmen. Dette ville den gang bety at man anerkjente at i denne delen av Europa var det *to* store etniske grupperinger, og

de to til sammen utgjorde en spesifikk böhmisk identitet. Enhver slik nyansering og åpning av identitetsbegrepet – som gjør det mer dynamisk og mindre statisk – ble av mange opplevd som en trussel mot den rene tyske identiteten.

Mekanismene bak dette var klare: Man mister jobben hvis man ikke ble partimedlem. Butikken blir boikottet. Ungene fikk problemer på skolen hvis man ikke var med i den tyske turnforeningen. Gnadlersdorf var en av mange landsbyer der det ofte ganske fredelige samlivet – eller sameksistensen mellom nasjonene – ble tvunget til opphør. Den tidligere statsgrensen ble borte, i likhet med statsdannelsene Tsjekkoslovakia og Østerrike. Området rundt Znaim – som byen nå het, ikke Znojmo – var blitt en del av delstaten Niederdonau, som også var en erstatning for det tidligere nevnte Niederösterreich.

Tilfellet Gnadlersdorf, del 3: Hevn og ny grense

Fra 1945 ble igjen landsbyen utsatt for voldsomme endringer. Landsbyen lå atter i Tsjekkoslovakia og atter en gang skulle befolkningen bli byttet ut, denne gangen nesten i sin helhet. Allerede før krigen var slutt rømte enkelte tyske familier. Noen var nazister, men også andre dro i retning Østerrike. Til Gnadlersdorf kom nå nye tsjekkiske politiske myndigheter, i dette tilfellet en tidligere tsjekkisk ansatt i tollvesenet. En annen av disse hjemvendte tsjekkiske tollerne var ganske vennligsinnet overfor tyskerne, som han delvis anså som østerrikere. Han uttrykte at han selv ville flytte til Wien da han ikke orket å se hvordan man behandlet tidligere naboer i landsbyen. Denne personen ble ganske snart avløst i jobben. Høsten 1945 konstituerte forvaltningen seg igjen i landsbyen. Den tidligere tyske borgermesteren Franz Berger, gift med en tsjekkisk kvinne, var også med. Han talte forsonende, men ble under uklare omstendigheter drept desember samme år. Både tyskere og tsjekkere deltok i begravelsen, hvilket kan tyde på fravær av et totalt hat mellom nasjonalitetene. Man kan frem mot 1948 og det kommunistiske kuppet i Tsjekkoslovakia følger et forfall av fellesskap i landsbyen: De tomme husene fra utflyttede tyskere ble forseglet, men ganske snart plyndret. I tidligere tider ville slikt vært utenkelig i den lille og gjennomsiktige landsbyen. Bøkene fra det tidligere tyske biblioteket ble brent, og et nytt tsjekkisk bibliotek ble åpnet.

Strukturelt sett var byen likevel ganske lik tidligere tider: De fleste arbeidet i landbruket, og de øvrige yrker – som offentlige ansatte – var i antall ganske

likt tidligere. Dog med en stor forskjell: Det kom ganske snart til interessekonflikter mellom den gamle garde og ”den nye tid” som det sterke kommunistpartiet representerte. Enkelte nyinnflyttede bønder måtte også forlate landsbyen igjen. Disse ble ofte beskyldt for å ha samarbeidet med tyskerne eller drevet med svartebørs.

Denne tiden måtte mange tyskere bære et hvitt armbind med N på, tsjekkisk forkortelse for Nemeč, tysker. Tiden frem til 1946 var preget av usikkerhet. De fleste tyskere forble i husene sine. Mange tsjekkere som vendte hjem til Gnadlersdorf, hjalp andre tyskere med å flytte. Mange reiste frem og tilbake over grensen mellom Tsjekkoslovakia og Østerrike med verdisaker, selv om grensepatruljer forsøkte å forhindre en slik trafikk. I 1946 følger likevel storsamfunnets dramatiske endring: På tsjekkisk kalles det *Odsun*, på tysk *Vertreibung*. Ordene henviser til overføring eller fordrivelse. I løpet av tre år ble millioner av tyskere fordrevet ut av Tsjekkoslovakia. Beskrivelsen, årsaken og antallet er til dags dato et diskusjonstema blant historikere, og skal ikke drøftes her, men i vår lille verden – Gnadlersdorf – fikk det også dramatiske konsekvenser. Tyskerne forsvant. I den offisielle statistikken vi har referert står det ingen tyske innbyggere for 1950, men som tidligere bemerket kan det ha vært noen, som lot seg registrere som tsjekkere. Tysk var på mange måter identisk med landsforræderi.

Fra 1948 var den lille landsbyen Gnadlersdorf en ren tsjekkisk by, beliggende i det kommunistiske Tsjekkoslovakia. Byens bønder ble ufrivillig tvunget inn i et samvirke. Flere protesterte på dette, også med demonstrativt å arbeide sakte. I en av de siste beretninger fra Hnanice – som byen nå het – heter det at ”folk kommer jo ikke til jobben, og når de kommer, gjør de en dårlig jobb, og forlater arbeidsplassen for tidlig” (Haas m.fl. 1998).

Snart kunne innbyggerne i byen ikke lenger bevege seg fritt over grensen til det nærliggende Østerrike. Grensen mellom stater ble en grense mellom systemer. Gnadlersdorf/Hnanice viser at de små detaljer inngår i et stort mønster. Teorien om at nasjonalismen kom utenfra, har støtte i tilfellet Gnadlersdorf, men gir intet entydig svar. Innføringen av den tsjekkiske nasjon i byen, satte seg ikke helt før de dramatiske verdensbegivenhetene – München 1938 – forandret den politiske situasjonen, og det tsjekkiske elementet ble drevet tilbake for en brutal germanisering, med påfølgende hevn fra tsjekkoslovakisk side. Lokalforskningen fra området viser likevel mange nyanser i tilsynelatende uforsonlige nasjonale motsetninger: blandede ekteskap og sympati mellom personer av forskjellig nasjonal tilhørighet. Lokalt virker det som om nasjonalismen er mer

pragmatisk: Man ser at en enkelt person fra den andre nasjonaliteten – være seg bonde, prest eller byråkrat – er et greit menneske.

Så kom nasjonalismen utenfra?

I det mangfold av teorier som finnes om nasjonalismens oppkomst, tyder mye på at det var et importprodukt: Den tyske nasjonalismen i syd-Böhmen ble importert fra Berlin, idéhistorisk også fra Wien og fra andre deler av Böhmen. Parlamentet i Wien hadde fra slutten av 1800-tallet flere innflytelsesrike tysk-nasjonale tenkere, mest kjent var Georg Ritter von Schönerer. Han drev intens propaganda for tysk samling, mot ”jøder og mot Roma”, som det ble sagt, og da ”Roma” i betydningen den katolske kirke, som sto habsburgerne nær. Det var ideer som passet godt med løsrivelsestenkning, både fra Østerrike og fra det senere Tsjekkoslovakia.

Andre deler av Böhmen bidro også: I vest var det tysk-ideologiske miljøer i kurbyene – som Karlsbad – og i nord, i industriområdene sto den sudettyske bevegelsen sterkt (Svatek 1995:234). Mekanismene for denne utenfra-nasjonalismen er enkel: Det er læreren, de ansatte i offentlig virksomhet, lederen av idrettslaget og andre offisielle skikkelser i samfunnet. De rene nasjonale identiteter blir formidlet av ideologer, som forteller den ikke alltid engasjerte befolkningen om viktigheten av den rette tro. Dette er mekanismene bak både tysk og tsjekkisk nasjonalisme i våre områder. Det stemmer også med den vektlegging nasjonalismeteorikere legger på de intellektuelle: Noen må *fortelle* om nasjonen, dens røtter og historie, dens særegenhet og gjerne historiske misjon. Men fortellingen er ikke nok. Det må også ligge muligheter for overgang fra nasjonal identitet til politisk identitet (Østerud 1994:25): Nasjonen som betyr mer enn klasse og religion, mer enn andre potensielle lojaliteter. De avgjørende politiske omveltninger ble slikt sett pådyttet innbyggerne, selv om flere også støttet opp om disse. Om de ideologiske og nasjonale motsetninger synes klare på makronivå, fremstår praktiske mellommenneskelige erfaringer og handlinger som modererende og gjør enkle motsetninger mer komplisert.

Nasjonal og/eller lokal?

I dag er mange landsbyer på tsjekkisk side av grensen totalt utslettet. De ble

fysisk fjernet, og det er i dag en slags historieturisme at man kan gå med kjentfolk fra den gang og høre fortellinger om hvor kirken lå, vertshuset, etc. En grunnmur kan man se, kanskje ruinene av en kirke. Det meste er trær, eng, jord, skog. Historien er fysisk borte, selv om det finnes bilder, og folk som har levd der fremdeles kan vitne om disse landsbyene midt i Europa. Historiens dom er her like enkel som brutal: Europeisering har måttet vike for geopolitikken: Regimene ovenfra betyr mer enn det levde livet lokalt. På 1950-tallet forsvant de siste landsbyene beliggende helt inntil grensen. Årsaken var at de lå for nærme statsgrensen (kilde: Radio Prag, 5. mai 2007). Nasjon og geopolitikk hadde smeltet sammen og inngått i øst-vest-konflikten. Grensetrafikken i områdene vi har nevnt, var i flere tiår minimal. Fra 1989 skulle dette igjen endres, og vi ser igjen en ny grensepraksis: Dette innebærer ikke grenseløshet, som jo heller ikke var tilfellet i ”gamle dager” under monarkiet.²

Europeisering?

Europeisering betyr her tilbakevending: Europeisering var det normale: ”De mellom-europeiske familienes historier er fulle av brokete skjebner, familiekatastrofene går hånd i hånd med de nasjonale katastrofene. Her er ikke historien utelukkende et studieobjekt, men handlingens indre drivkraft, en legitimerende skikk, den underbevisste normen for vår adferd i dag” (Konrad 1991:47). Noen visste det hele tiden: Det fantes *ikke* bare et Vest- og et Øst-Europa, det fantes også en idé om Sentral-Europa.³

Europeisering kan innebære at sosiale klasser forsvinner i en abstrakt europeisk idé: ”Europa vokser sammen” er en retorisk erstatning for hva som faktisk skjer med regioner og enkeltmennesker. Den europeiske retorikken rundt grenseåpning, er i denne betydningen blitt en ideologi: en helhetlig beskrivelse av samfunnet på en feilaktig måte. Undersøkelser viser at folk med liten utdanning og med manuelle yrker i mindre grad så optimistisk på fremtiden og betydningen av åpne grenser mellom Østerrike og Den tsjekkiske republikk. Beboere i grenseregionen var mer pessimistiske hva gjaldt EUs utvidelse østover enn beboerne i ikke-grenseregioner (Weiss og Strodl 2003). Hva gjaldt bekymringen for personlig å bli negativt berørt av utvidelse, så var beboerne i grenseregionen ”wesentlicher pessimistischer” (2003:239) i forhold til øvrige innbyggere i Østerrike. Fortolkningen av dette er åpent. Vi vet ikke i hvilken grad denne bekymringen var berettiget.

Ny normalitet?

Dagens Tsjekiske republikk er mer tsjekkisk enn noen gang. Området har på sett og vis beveget seg mot historiens gang andre steder, der migrasjon og flykninger har skapt nye demokratiske sammensetninger. Det multinasjonale Tsjekkoslovakia fra 1918, med jøder, slovakker, ungarere, ukrainere, sigøynere og tyskere er borte. En tydelig tsjekkisk nasjonal identitet er oppstått, men begeistring er en abstraksjon hvis den ikke blir møtt av realitet. Og en revolusjon er som en forelskelse: Den legger seg, går over i noe annet. Grenser forsvinner, begeistring følger, men slike bølger flater ut. Hverdagslivet overtar.

Så sent som i presidentvalgkampen i Den tsjekkiske republikk i januar 2013 var sudetttyskerne et tema. Kandidaten Milos Zeman fremhevet at hans motkandidat, Karel Schwarzenbergs kone utelukkende snakket tysk. En "first lady" som ikke kunne tsjekkisk var ikke holdbart, ble det sagt. Dessuten hadde Schwarzenberg antydnet at fordrivelsen av sudetttyskerne etter 1945 i dag ville blitt sett på som brudd på menneskerettighetene. Zeman representerte en slags venstre-populisme – og vant alle valgkretser utenom Praha – mens Schwarzenberg mer fremsto som den liberale europeer, med adelig bakgrunn, knyttet til tidligere president Havel, og med mange år i Østerrike. Han representerte på mange måter "den gamle tid", og motkandidaten spilte på dette. Selvfølgelig var det en rekke andre forhold som spilte inn i det som ble en ganske tydelig seier for Zeman, men historien var og ble et tema: Tsjekkerne er herre i eget hus og tyskerne skal ikke bestemme. En re-fortolkning av de omdiskuterte Benes-dekretene fra 1945, er ikke ønskelig (for en grundig drøftelse, se Perzi 2003). Vi kan oppsummere dette med at nasjonalisme og identitet fremdeles spiller en politisk rolle, at grensediskusjoner og historie "ligger der" som potensielle stridstema, både mellom landene og innad i landene. Viktigere er likevel at de *reelle* grensene er bygget ned. Med spent begeistring kjørte man over grensen i 1990, med selvfølgelighet tok man samme tur i 2000, av praktiske grunner eller fordi man hadde lyst til å besøke en by man ikke hadde vært i tidligere. Grensen er *avdramatisert*, det er som om den aldri har vært der. Grensen er gått fra å være stengsel til å bli en formalitet, der kø på mer enn 10 minutter oppfattes som irriterende byråkrati. Dette var den samme grensen som få år før krevde visum, lange mistenkeligjørende forhør ved grenseovergangen, væpnede vakter og i det hele en klar markering av den fysiske grensens realitet. Dette er også den nye europeisering: Med største selvfølge forlanger man en tur uten kø og byråkrati for å komme til nabostaten.

Grensens fenomenologi

Fenomenologi er læren om hvordan en gjenstand – et fenomen – fremstår i seg selv, hvordan det ”egentlig” er. Hansson (2009) bruker uttrykket ”Phenomenology of borders” og knytter ”borders”, ”boundaries” og ”identities” sammen (Hansson 2009:130). Det virker i utgangspunktet rimelig, men kan lett bli en abstraksjon rundt ord. Konkretiseringen av grensens sosiologi, gjør denne mindre spekulativ, mer forståelig og kanskje mindre ”filosofisk”. Grenser kan fremstå som tydelige og ukontroversielle. Broene mellom de to sidene av Svinesund markerer uten videre problemer grensen mellom de to statene Norge og Sverige. Den fysiske grense – en mur, bro, elv – kan også vise til en tydelig systemgrense. Dette gjaldt elven Thaya som delvis utgjorde systemgrensen mellom det frie vesten og diktaturet i øst, geopolitisk betraktet. Den mest brutale tiden i grensens historie i vårt område, var også den tydeligste, den klareste. Mer allment kan man spørre med Aubert om hvor grensen går mellom et sosialt system og dets omgivelser, ”det eneste generelle svar som kan gis på spørsmålet, er at samhandlingens hyppighet og intensitet synker eller forsvinner helt når en kommer til systemets grense” (Aubert 1975:76). Der geografien er tydelig, er sosiologien mer uklar. Steder på hver sin side av en fjord eller en elv, har naturlige grenser i ordets bokstavelige forstand. Det sier i utgangspunktet intet om samhandlingen; dens intensitet og hyppighet. Vi kan likevel fastslå at grensens økende uklarhet er den nye europeisering. Grensen forblir, men dens viktighet avtar. Derimot er det *grenseløse* nostalgi eller propaganda. Det østerrikske monarki har en klang av gammel storhet over seg, og er gjenfortalt i mang en nostalgisk versjon. Men menneskene den gang var bundet til sine steder, de fartet ikke fritt i monarkiet.

Tilfellet Gnadlersdorf viste oss hvordan det i perioder i landsbyens historie med repressive midler ble fremhevet hvem som ”naturlig” hørte hjemme i byen og hvem som ikke gjorde det. Avgrensingen ble en kvasi-naturbegrunnelse: ”De hører ikke hjemme her”. Grensen utgjorde en hard realisme som avgrenset både nasjoner, identiteter og stater. Men ikke bare den nasjonale oppfatning er flytende. Det gjelder også de fysiske grensene. Som de historiske eksemplene har vist, er grenser mellom statene stadig blitt flyttet, og i varierende grad falt sammen med de nasjonale grenser. Men grensen har en her mer interessant dimensjon enn den geopolitiske, nemlig den mellommenneskelige, den *opplevde*. Den grensen som ligger i språket – og den tydelige forskjellen på tysk og tsjekkisk – er ikke uten videre en dualisme. Å høre ”det andre”

språket er også identitet, vanen ved at ”her hører vi ofte tysk” er en del av en hverdagslig støy, et lydbilde.

Teoretisk kan det å klamre seg til egen identitet, gjør andre mennesker til utvendige. De kan bli et objektiverende ”dem”. Men det kan også tenkes at subjektet overskrider sin egen kollektive identitet og har de andre som en del av sitt eget *prosjekt*: Det som er rettet mot fremtiden og den aktive forandrende holdning. De nasjonale betydninger av østerriksk og tsjekkisk kan hos den enkelte bli løst. Når grenser faller, faller de hverken som mentale forestillinger, eller som materialitet. Språket på den andre siden forblir like annerledes som det var.

Gesellschaft innebærer en moderne frihet. Det innebærer et farvel til tidligere former av *Gemeinschaft*. Det lukkede rom som disse landsbyene delvis utgjorde, er borte. Tid og rom har fått en annen betydning. Dette er *europisering av rommet*: Med største selvfølge beveger østerrikere og tsjekkere seg over grensene, arbeid, fritid, fornøyelser, besøk.

Konflikter blir mindre viktig, kanskje er det et generasjonsspørsmål. Språket ligger der som en barriere, tsjekkisk er vanskelig for en tyskspråklig person. Men det er da også alt. Det tidligere tillegget til en tydelig identitet: kommunisme, østblokk, grått, etcetera er borte. Og av yngre mennesker er det tema for historieundervisning, ikke en del av egne opplevelser. Snarere enn identitetssøkning i nasjonen, kan man på østerriksk side finne henvisninger til distrikter, som Waldviertel, altså ikke engang delstatsidentifikasjon, men mer spesifikt (for generell analyse av grensene, se Mähner 2008). Land versus by er også en identitet, like utbredt i Den tsjekkiske republikk som i Østerrike.

Fra 1989 og fremover var det et sterkt behov for opparbeidelse av identitets- og grenseproblematikk i dette området. I dag er det i mindre grad et tema. Det hadde vært lokk på dette under den kalde krigen: ”de over der” sett fra østerriksk side var fremmede med et helt annet system, og på tsjekkisk side ble det intens propagandert, i kombinasjon med sterke restriksjoner på reiser. De klare bildene øst-vest var viktigere enn nasjon. Nasjonen har i så henseende gjort et ”come back” etter 1989, og, som flere teoretikere har påpekt, ofte vist seg viktigere enn sosiale klasser. Men den har i vårt tilfelle ikke gjenoppstått som den tidligere aggressive nasjonalismen, men snarere som en ureflektert selvfølgelighet.

Konklusjon

Empirisk kan vi konkludere med at situasjonen i dag i denne grenseregionen er mindre dramatisk enn kanskje noen gang. Den er heller ikke euforisk, slik vi så det etter grenseåpningen 1989. Den er *praktisk* motivert, ikke ideologisk eller nasjonalistisk. Et eksempel på dette kan være meldingen (Prager Zeitung, 23.1.2014) om samarbeid mellom ”våre områder” i helse- og utdanningspolitikken: Sykehuset i Znojmo skal fra nå av også behandle pasienter fra Østerrike. Ny-nasjonalismen fra 1918 gjorde den gang slikt knapt mulig, og det kommunistiske kuppet av 1948 stengte alle muligheter i en slik retning. Slik sett er situasjonen av i dag en tilbakevending til tidligere nevnte *ny normalitet*, kjent i en annen utgave før 1914: Grensene er der, men de har mistet betydning. Vi nevnte grensebyene Gmünd – Ceske Velenice. Forskning fra sistnevnte viser at innbyggerne her har liten kunnskap om byens nyere historie, som fordrivelsen av sudettyskerne (Gross 2010). Det var et tema fortrengt under kommunismen, og ei heller i dag er kunnskapen utbredt. Tilsvarende ble det i Gmünd i etterkrigstiden klart at den nye grensen – jernteppet – ble sett på som en beskyttelse ”mot dem”, mot kommunismen, og at grensen ble til ”ny normalitet” som Gross (2010: 67) skriver.

Den politiske strukturering av rommet i det aktuelle området preges av hverdagslig vellykkethet: Reiser, handel og annen grensetrafikk har gjort politikken nesten unødvendig. Den tradisjonelle fienden er ”bare” en nabo det er lett å besøke, hvis man ønsker. Grensen av i går er nostalgi. Men politisk strukturering av rommet basert på nasjon forblir en potensiell defensiv forskanser, alltid et mulig våpen mot naboen. Om historien synes glemt i dag, betyr ikke det at den ikke kan hentes frem og brukes på nytt.

Noter

1. En takk til Peter Wackerlig, Wien, for råd og empiriske analyser, og til Pål Strandbakken, SIFO, og Elisabeth Beanca Halvorsen, Wien, for kritisk lesning. Også takk til tidskriftets to konsulenter som hadde relevante innsigelser og kommentarer.
2. For en analyse av Habsburgerriketets indre grenser, se Komlosy 2003.
3. I parentes bemerket er den norske oversettelsen av Konrad feil. Det er Sentral-Europa Konrad skriver om, *ikke* ”mellom-Europa”, et mindre populært begrep som viser til små nasjoners avhengighet av tysk økonomi.

Referanser

- Aubert, V. (1975). *Sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bakke, E. (1995). Mot ein europeisk identitet? *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 36(4), 467–491.
- Berger, P. & Luckmann, T. (1979). *Den samfundsskabte virkelighed*. København: Lindhardt og Ringhof.
- Brandes, D. (2008). *Die Sudetendeutschen im Krisenjahr 1938*. München: Oldenbourg.
- Eigmüller, M. & Vobruba, G. (2006). *Grenzsoziologie. Die politische Strukturierung des Raumes*. Wiesbaden: VS-Verlag.
- Gellner, E. (1998). Nasjonalisme. Oslo: Spartacus.
- Goldthorpe, J. (1991). *The uses of history in Sociology: Reflections on some recent tendencies*, I *Report from the first National conference of Sociology*, volume 1, Oslo: NAVF.
- Gross, M. (2010). *Hranice – Grenze*. Universität Wien.
- Haas, H., Mähner, P, Beneš, B., Hiebl, E., Perzi, N., Pötscher, F., Samhaber, T., Schwippel, J. & Weisz, F. (1998). *Verfeindete Brüder an der Grenze: Südböhmen/Südmähren/Waldviertel/Weinviertel. Die Zerstörung der Lebensinheit "Grenze" 1938 bis 1945*. Horn: unveröffentlichtes Manuskript.
- Hansson, J. (2009). Towards a Phenomenology of Borders. I K.G. Hammarlund (red.) *Borders and Experience*. Höskolan i Halmstad.
- Hoffmann, R. (1988). *T.G. Masaryk und die tschechische Frage*. München: Oldenbourg.
- Jesenska, M. (1938/1999). *Alles ist Leben*. München: Bertelsmann Verlag.
- Kneidinger, M. C. (2008). *Die böhmischen Ausgleichsversuche 1871 und 1890*. Universität Wien.
- Kocandrloca, H. (2004). *Das Wahrnehmen der Deutschen in Tschechien*. Scientific Papers of the University of Pardubice, 10.
- Komlosy, A. (2003). *Grense und ungleiche regionale Entwicklung. Binnenmarkt und Migration in der Habsburgermonarchie*. Wien: Promedia.
- Konrad, G. (1991). *Drømmen om Mellom-Europa*. Oslo: Cappelen.
- Korbøl, K. (1998) *"En grenseløs ulykke". Tsjekiske historikerens syn på nasjonen og dens historiske fall*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Kuhn, T. S. (1970). Reflections on my Critics. I I. Lakatos & A. Musgrave (red.), *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mills, C. W. (1978). *The Sociological Imagination*. Oxford: Oxford University Press.
- Mähner, P. (2008). Niederösterreich und seine Grenzen. I S. Eminger & E. Langthaler, (red.), *Niederösterreich im 20. Jahrhundert. Band 1: Politik*. Wien: Böhlau Verlag.
- Perzi, N. (2003). *Die Benes-Dekrete. Eine europäische Tragödie*. St. Pölten: NP Buchverlag.
- Seibt, F. (1998). *Deutschland und die Tschechen*. München: Piper Verlag.
- Svatek, F. (1995) Tschechischer und deutscher Nationalismus. Der "Sprachkampf" der Minderheiten an der Südgrenze Böhmens im 19. Jahrhundert. I A. Komlosy, V. Buzek & F. Syatek, *Kulturen an der Grenze*. Wien: Promedia.
- Ullrich, P. (1989). *Hegemonie und Erosion. Politische Kultur und politischer Wandel in Österreich*. Wien: Böhlau.
- Veiden, P. (2003). *Aspekter av sosial ulikhet. En historisk-sosiologisk sammenligning av Østerrike og Norge*. Doktoravhandling, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Weiss, H. & Reinprecht, C. (1998). *Demokratischer Patriotismus oder ethnischer Nationalismus in Ost-Mitteleuropa? Empirische Analysen zur nationalen Identität in Ungarn, Tschechien, Slowakei und Polen*. Wien: Böhlau Verlag.
- Weiss, H. & Strodl, R. (2003). Das Thema "EU-Osterweiterung" in Österreich und seinen nord- und südöstlichen Grenzregionen. Zur Wirksamkeit kollektiver Identitäten. *SWS-Rundschau*, 43(2), 233–255.
- Østerud, Ø. (1984). *Nasjonenes selvbestemmelsesrett*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Østerud, Ø. (1994). *Hva er nasjonalisme?* Oslo: Universitetsforlaget.

Abstract

The border between the Czech Republic and Austria has a long and dramatic history. After the revolution in Czechoslovakia in 1989 and the subsequent opening of the border, earlier national conflicts became visible. In this article, we use a historical-comparative method: comparison of certain aspects of Czech and German-Austrian nationalism. This is exemplified by studying a single case: The village Gnadlersdorf/Hnanice, located in the southern Moravian region. This was former a German-speaking village. By scrutinizing the historical events one can find the concrete consequences of the political upheaval taking place in a macro level from 1918 and onwards. Today, the im-

portance of national identities on both sides of the border has become less important. "the other nation" has become a natural neighbour. The situation along the border is marked by a new normality: Europeanization, where the border primarily marks a language boundary.

Keywords: borders, Austria, Czech Republic, identity, nation